

Kutatott és tapasztalt: Magyarország 1945 után*

Árpád von Klimó Németországban született, jelenleg az Amerikai Egyesült Államokban élő történész, akinek fő kutatási területe az újkori és jelenkori európai történelem. A jelen könyvismertetés szempontjából azonban sokkal fontosabb, hogy Árpád von Klimó, ahogy a neve is mutatja, magyar származású. Rokonai közt találjuk Klimó Györgyöt, a nyilvános pécsi püspöki könyvtár alapítóját, amely a helyi egyetemi könyvtár részeként, Klimó Könyvtár néven ma is fogadja az olvasókat. A kapcsolat a szerző és tárgya, Magyarország között azonban ennél jóval szorosabb, hiszen közvetlen felmenői még hazánkban éltek, és immáron legalább három évtizede hazajáró kutatóként köszönhetjük őt minden évben hosszabb-rövidebb ideig. Így elmondható, hogy nemcsak kutatja, de meg is élte a magyarországi történelem legutóbbi évtizedeit, melyek itt tárgyalt könyvének is részét képezik.

A kiadvány Magyarországot 1945-től szinte egészen a kézirat lezárásáig (2017) vizsgálja, és a szerző egy korábbi, német nyelvű publikációjának¹ kibővített, javított változata. A jelen kötet angol nyelven került nyomtatásba Kevin McAleer fordításában. Mindkét kiadvány egy-egy könyvsorozat részeként jelent meg (a német nyelvű az Europäische Zeitgeschichte sorozat második köteteként, míg a 2018-as kiadvány a Histories of Central and

* Árpád von KLIMÓ: *Hungary since 1945*. Routledge, Abingdon & New York, 2018. 222 p.

¹ Árpád von KLIMÓ: *Ungarn seit 1945*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006.

Eastern Europe sorozatindítójaként), ami nemcsak megjelenésében határozta meg a műveket, de bizonyára iránymutató volt tartalmi szempontból is. A német sorozat első kötete nemcsak von Klimó német nyelvű kiadásának szerkezetével mutat hasonlóságot, de a 2018-as könyvében is említésre kerül mint inspiráció (11.).² Érdekes megjegyezni, hogy a német sorozat az egyes országok 1945 utáni történetére fókuszál, míg az amerikai kiadó sorozatelemei területi alapon kapcsolódnak össze. Így ebben a könyvsorozatban megtalálhatunk regionális és egy-egy országra fókuszáló kötetet ugyanúgy, mint időben nagyobb távú (1900-tól napjainkig), vagy egyetlen évet tárgyaló kiadványt is. Ennek megfelelően von Klimó 2018-as publikációja tárgyalja Magyarország történelmének legutolsó korszakát, összehasonlításban más országokéval (például Csehszlovákia és Németország), éppen úgy, mint egy-egy helyszínen – például a Kossuth tér (40–43.) –, vagy „időpillanaton” – mint 2010 (201–203.) – mint reprezentatív esettanulmányon keresztül.

Bár a kiadvány címe – ahogy a könyvsorozaté is – narratív történetábrázolásra utal, a fejezetcímek (például *Életmódok változásai, Egyházak és vallások*) és a bevezetőben megfogalmazott négy központi kérdés (államapparátus, gazdaság és társadalom, kultúra, az ország kapcsolata a Nyugattal) rögtön világossá teszi, hogy sokkal inkább összehasonlító, elemző könyvről van szó. Az összehasonlítás sokféle módon jelenik meg a kötetben: az egyes vizsgálati pontokat, kérdéseket egyenként elemzi végig a 20. században, így hívja az olvasót a különböző területek (eredményességének, szerepének stb.) összevetésére. Mindemellett az egyes megközelítések különböző tudományterületeket és vizsgálati módszereket képviselnek. A történelem mellett találunk „tisztán” gazdasági (4. fejezet) vagy szociológiai fókuszú egységeket, például tanulmányi háttérrel vizsgáló (40–42.) megközelítéseket is. Emellett a médiáról, pontosabban az állampropagandáról (136.) ugyanúgy olvashatunk, mint a média rendszerváltás utáni szerepéről (170.), vagy az ünnepélyek elemzéséről március

² Thomas MERGEL: *Grossbritannien seit 1945*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.

15. változó jelentősége kapcsán (24–26.). Továbbá az emlékezet – Horn Gyula kiadott önéletrajzának szerepét (69–70.) vagy Heller Ágnes visszaemlékezését idézve (20.) – és a (nemzeti, kisebbségi és politikai) identitás kérdésének tárgyalása szintén gazdagítja von Klimó munkáját.

Többféle időbeli csoportosítás és azok összehasonlító elemzése is megjelenik a bő 200 oldalas kiadványban. Például hat különböző országvezetési rendszert (12.) állapít meg a szerző, más-hol Magyarország történetét a vizsgált időszakban demokrácia előtti, illetve utáni korszakokra osztja (például a 9. fejezet címe – *Magyar politika 1989 óta* – is ezt mutatja), ismét más elemzési részekben 2010-et („2010 előtti magyar alkotmány” – 35.), illetve 2012-t (az Alaptörvény kapcsán) tekinti egyfajta meghatározó fordulópontnak. Emellett olvashatunk néhány kiemelkedő történelmi személyiség szerepének összevetéséről is, például itt: „Nem csupán maga Sztálin, hanem Magyarországon Rákosi, akárcsak más kommunista vezetők, mint Nicolae Ceaușescu is felhasználták a nacionalizmus eszméit saját politikájuk érdekében” (itt és a későbbiekben: a szerző fordításában, 154.). A mára már klaszszikusnak számító kérdés, az ország Nyugat-, Kelet- vagy Közép-Európához tartozása, több ponton szintén összehasonlítások keretében jelenik meg. Ezzel a szerző célja nem az, hogy valamelyik nézőpont igazát támassza alá, hanem hogy Magyarország önálló sajátosságait határozza meg, és önmagából kiindulva vizsgálja meg az ország szerepét nemzetközi szinten a vizsgált időszakban: „Röviden, mi a közös magyar nevező ezekben a különböző kormányzati formákban, és mi különbözteti meg a magyar államot más európai államoktól?” (31.)

Az ábrázolt időszak hosszúsága és a bemutatott szerkezeti, módszertani komplexitás ellenére a könyv nem megterhelő olvasmány. A változatos nézőpontok, a személyes történetek például a Gerbaud család vagy Márai Sándor megidézése (117.), a „száraz” gazdasági vagy népességi adatok mellett a sok esetben megmosolyogtató részletek akár *A Szabó családról* (152.) vagy a Trapper farmerről (144.) nem hagyják lankadni a figyelmet. Továbbá rávilágítanak a szerző széles körű olvasmányélményeire. Szintén figyelemfelkeltőek az egyes fejezetek középpontjába

állított szempontok (a kötet a bevezető után 1956 jelentőségének tárgyalásával kezdődik), vagy az egyesek számára talán szokatlan retorikának ható kijelentések, mint a kötet utolsó mondata, végkövetkeztetése: „Magyarország jövője nagymértékben függ Németország és az Európai Unió stabilitásától” (203.).

Az olvasmányélményt segítheti elő a szerző által gyakran használt hétköznapi nyelv, például „és mégis mi a fenére volt ez jó?” (105.), illetve az anekdotának is beillő, meseszerű leírásokkal színesített egységek, például a pólóviselés jelentőségéről az 1970-es évek magyar fővárosában (135.). A gyors olvasást és befogadást akár az is segítheti, hogy von Klimó nem terheli az olvasót láb- vagy végjegyzetek sokaságával, és elvétele jelzi folyószövegében a forrásait, sőt a kötet végén megjelenített irodalmi lista is meglepően rövid. Azaz a szerző feltehetőleg nem szakkutatóknak szánta írását, sokkal inkább ismeretterjesztő munkának. Ezt támasztja alá a könyv terjedelme (228 oldal) és a *Bevezetésben* megfogalmazott célkitűzés is, hogy az elemzett jelenségeket nem kiragadottan, hanem kontextusával együtt, a nehézségeket és lehetőségeket egyaránt magyarázva tárgyaljon (2., 7.). Szintén a fentieket igazolhatja, hogy bár von Klimó bemutat reprezentációs, például a Szent Korona (31.) vagy a Terror Háza-kiállítás elemzésére (58.) vonatkozó kérdéseket, valamint társadalmi, kulturális, vagy alulról jövő mikrovizsgálatok eredményeit, mégis sok esetben alkalmaz átfogó, klasszikus elméleteket és kategorizációkat, amelyekbe, vagy amelyek mellé állítja a magyar példákat. Ezt mutatja az is, hogy egyfelől újszerűnek hathatnak a kisebbségi csoportokról és lehetőségeikről szóló elemzései és az ezek alapján megfogalmazott nemzeti, illetve országos szintű következtetései (például a 7. fejezetben), másrészt azonban az 1945 és 1989 közti időszakot ő is a Rákosi – 1956 – Kádár mára túlzottan leegyszerűsítettnek ítélt korszakolásban tárgyalja több helyen (27., 89., 184–185.). A kötet ismeretterjesztő jellegét erősíti, hogy számos alkalommal öltözködéskultúrából vett példákkal teszi érzékletesebbé a leírt társadalmi, politikai vagy gazdasági változásokat. Ilyen például a Levi's farmer megjelenése Magyarországon 1978-ban (76.), vagy hogy „[A] sztálinizmus [...] a fehér ing bevezetését jelentette” (136.), illetve az orkán

divatjának tárgyalása (145.). Megfogalmazhatjuk a kérdést, hogy ezek a példák mennyire segítik egy ország megismerését vagy az információ átadását hangulatképekként, hiszen általános tudást vagy ismeretanyagot nem feltétlenül mozgósítanak ezek a részletek.

Mivel a kötet elsősorban az amerikai közönséget célozza meg, nagyobb hangsúlyt fektet a szerző az egyes magyarországi események és a nemzetközi folyamatok párhuzamba állítására – például az 1968 és 1973 közötti magyar gazdasági változásokat a titói Jugoszláviához hasonlítja (93) –, vagy a vizsgálati korszakot megelőző időszakok ismertetésére is. A magyar pártok alakulását ennek jegyében a 20. század elejétől tárgyalja (43–44.). Az olvasó jogosan kérheti számon, hogy statisztikai adatokat tartalmazó táblázatokon kívül sem illusztráció, sem térkép nem szerepel a kötetben. Meglepő, hogy bár a szerző hosszasan ír plakátábrázolásokról (98., 80., 171.), a kiadvány egyetlen képet sem tartalmaz. A kötet ugyanakkor a magyar olvasó számára nem érdektelen, hiszen számos olyan megközelítést, következtetést tartalmaz, amelyekről hajlamosak vagyunk megfeledkezni: például, hogy a magyarországi jóléti állam legfőbb gondja, hogy a magyarok inkább a világ leggazdagabb államai közé tartozó nyugati szomszédaikhoz mérik maguk, semmint Romániához vagy Ukrajnához (112.). Az összehasonlító szemlélet rávilágít a magyar történelem bizonyos aspektusainak egyetemességére is – így arra, hogy a zártabb közösségekbe (például vidéken) a felülről jövő ideológia kevésbé vagy lassabban fejti ki a hatását (121.). Mindezek újszerűnek hathatnak a hazai történelmi narratívákhoz képest.

A kötet egyik talán legérdekesebb aspektusa a szerző viszonya művének tárgyához. A személyes történelem és neveltetés adta ismeretek, a megélt vagy kollégáktól és barátoktól megismert tapasztalatok, valamint a németországi, majd tengerentúli életpálya és szakmai kutatómunka ötvözetének gyümölcsét tartja kezében az olvasó. Feltételezhetően személyes élmények alapján is ismerte a szerző a PeCsa, Koncz Zsuzsa vagy a táncdalfesztiválok jelentőségét (147–148.), azonban érdekes, hogy nem említi a politikai nyomás szerepét az esti iskolákon való

részvétellel kapcsolatban, különösen annak munkahelyi előmenetelben betöltött szerepét (123–126.). A rendszerváltás utáni időszak ismeretét mutatja, hogy a vizsgált kötetben tárgyalja az EU-csatlakozással nagyon korán megfogalmazódott féltelmeket, ami ellentmondásban állt a csatlakozást megelőző és közvetlen utána uralkodóan jellemző euforikus médiavisszhanggal (48., 190.). Ezzel szemben a „lokális” információ hiányát jelenti, hogy míg alaposan tárgyalja a gazdaság és a társadalom kapcsolatát korábbi időszakokban, a szerző nem beszél a rendszerváltás óta jelen lévő és a magyar társadalom szinte egészét érintő különböző „alternatív, hivatalos munkanélküliséget elkerülő” formákról (ügymint a közmunkaprogram, vagy a minisztériumok által biztosított ösztöndíj-rendszerek), sem a feketegazdaság széles körben ismert megoldásairól (mint a borítékban kapott fizetékiegészítés). Nyugat-európai élet- és szakmai tapasztalatainak jele, hogy von Klimó a vizsgált kötetben hiányként fogalmazza meg a pártlojalitást a magyar társadalomban közvetlenül a rendszerváltás után (48.). Szintén saját szakmai háttérével magyarázható a publikáció időkeretét megelőző korszak széles körű tárgyalása, vagy Mindszenty bíboros szerepének részletesebb bemutatása, hiszen ez állt a szerző korábbi kutatási területének középpontjában.

Összességében tehát elmondható, hogy a könyv a külföldi olvasók számára mindenképpen tartalmaz „belső információkat”, amelyeket a szerző számukra érthető kontextusban mutat be, míg a magyarországi olvasóközönség számára a kötet metodikájában és összefüggéseiben jelenthet újdonságot, és így értékes olvasmányélményt mind a szakma, mind a szélesebb olvasóközönség számára.

Harlov-Csortán Melinda